

Мирончук Н.М. Організація та зміст навчання студентів у середньовічних університетах / Мирончук Н.М. // Студентський історико-педагогічний альманах. Випуск 2: виникнення, становлення, розвиток: зб. наук. праць молод. досл. / за ред. О.Є. Антонової, В.В. Павленко, Н.П. Щербакової. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 28-33.

*Н.М. Мирончук, канд. пед. наук, доцент
(Житомирський державний університет імені І. Франка)*

Організація та зміст навчання студентів у середньовічних університетах

Студентство як соціальна група впродовж не одного століття було об'єктом дослідження науковців різних галузей науки. Зміст навчання, форми і методи, організація життя і побуту, як відомо, істотно впливають на якість навчання студентської молоді. У цьому зв'язку актуальність вивчення історичного досвіду організації навчального процесу в університетах посилюється потребою його врахування у процесі реформування системи вищої освіти незалежної України, залучення кращих зразків європейського досвіду і до покращення умов навчання. Щодо університетів Середньовіччя, то саме перші середньовічні університети заклали підвалини широкої енциклопедичної освіти, яка зовсім не передбачала спеціалізованої підготовки.

Питання організації навчального процесу у вищих навчальних закладах у різні історичні періоди привертало й привертають увагу таких науковців, як М. Ф. Владимирський-Буданов, В. Я. Кирпичов, І. М. Мухачов, Є. М. Мединський, М.Е. Кругляк, Г.А. Нудьга, Н.А. Шип та інші.

Мета статті – визначити зміст та форми навчання в середньовічних університетах, охарактеризувати особливості підготовки студентів до занять та іспитів.

Насамперед з'ясуємо сутність поняття “студент”. Термін “*студентство*” (від лат. students – такий, що працює; той, що займається) означає того, хто наполегливо працює, робить справу, тобто опановує знання, вивчає (студіює) науку. Згідно із Законом України “Про вищу освіту” [2], студент (слухач) – особа, що в установленому порядку зарахована до ВНЗ і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання, щоб здобути певний освітньо-кваліфікаційний рівень.

Студент, порівняно з іншими групами молоді цього віку, характеризується такими рисами, як: вищий освітній рівень; велике прагнення до знань; висока соціальна активність; досить гармонійне поєднання інтелектуальної й соціальної зрілості, оволодіння різноманітним соціальним ролями дорослої людини, отримання права життєвого вибору, набуття повної юридичної та економічної відповідальності, можливості включення в усі види соціальної активності (аж до державного рівня) та інше.

Ступінь визначеності соціальних прав студентів, їх ставлення до навчання, зміст та форми і методи організації навчання, рівень участі у суспільному житті в різні історичні періоди були неоднаковими.

Як відомо, перші університети було відкрито в Болоньї (1088), Оксфордї (1168), Кембриджї (1209), Парижі (1253), Празї (1348) та в інших містах Європи. Ці освітні заклади мали самоврядування і користувалися певною автономією щодо церкви, феодалів і міських магістратів.

Вважалося, що наука належала всьому світу, і долучитися до неї міг кожен охочий незалежно від походження, заможності й суспільного стану. Тому вступ до середньовічних університетів був необмеженим для усіх соціальних станів, що вважалося одним із найбільших досягнень новоствореної вищої школи. Жодних критеріїв добору чи вступних іспитів у середньовічному університеті не було, тому рівень підготовки вступників був різним. Так на першому році навчання одні студенти могли вільно дискутувати з магістрами, інші ж ледве опанували грамоту в церковній школі. Разом з тим, загальна доступність до аудиторій високих наук визначалася не скрізь (наприклад, в Оксфордї), не завжди (згодом перепорою до вступу були релігійні й класові бар'єри), та доступ до давніх університетів був вільний.

Перед початком навчального року молодь сходилася до університету, магістр заносив до списку усіх охочих. Вступники вносили плату за запис (у Кракові в XVI столітті було від 8 до 1 гроша), бідні – менше, заможніші – більше, декого з сиріт зовсім звільняли від оплати. Тут же студенти складали присягу на вірність університетському статуту і від цього часу ставали молодими (“жовтодзьобими”) студентами, поселялися в бурсї або на приватних мешканнях, якщо не мали з чого жити — шукали заробітку; заможні, приїхавши власними кінями, з своєю челяддю, обирали респектабельніші оселі, їх навіть записували в деяких університетах до окремих списків [3, с. 139].

Вступник до Ягеллонського університету в XVI столітті давав прилюдно таке запевнення: “Я, Андрій Кривоніс з Києва, добровільно зобов'язуюся жити тихо і спокійно, не давати спонуки до жодних бешкетів і неспокою, і до таких дій нікого не підбурювати під карою мого виволання і можливостей відрахування з університету” [3, с. 140].

У середньовічних університетах було чотири факультети: артистичний (підготовчий) з терміном навчання 5 – 7 років, упродовж яких вивчали “сім вільних мистецтв”, юридичний, медичний і богословський (термін навчання 5 – 6 років). На артистичному факультеті знайомилися із вільними мистецтвами – граматику, риторик, основами діалектики (опанувавши ці три науки, студент одержував ступінь бакалавра мистецтва), філософією, арифметик, та геометрією, астрономією, теорією музики. Після закінчення артистичного факультету студенти могли вступати на інші факультети.

Особи, які навчалися на підготовчому (артистичному) факультеті, складали іспит і діставали ступінь “бакалавра мистецтв” (з лат. *baccalaureatus* – увінчаний лавром.). Вони могли продовжувати навчання далі й, склавши магістерський іспит і витримавши диспут, отримували від університетського канцлера *licentiam docendi*, тобто право викладати. Далі вони могли здобути титул “магістра вільних мистецтв” (*magister artium liberalium*). Однак це означало значні витрати на подарунки й пригощання, а також накладало обов'язок принаймні

два наступні роки викладати в університеті, тому більшість студентів задовольнялися отриманням *licentiam docendi*.

Магістри, а часто вже й бакалаври, могли записатися на якийсь із вищих факультетів, і після закінчення повного курсу навчання в університеті (11-13 років) випускники одержували звання “доктора наук” [1].

Факультет мистецтв (*artes*) вважався, нижчим порівняно з іншими – юриспруденції, теології, медицини, філософії. Якщо на згаданих факультетах найвищим ученим ступенем було звання доктора, то на факультеті мистецтв – лише магістра.

Багато "артистів" здобували відразу і нижчу, і середню освіту, вивчаючи сім "вільних мистецтв": спершу граматику, діалектику і риторичку, пізніше – музику, арифметику, геометрію і астрономію. Студенти факультету мистецтв прирівнювалися до школярів, тому їх іще дозволялося шмагати різками за недбалість. Кожен школяр прикріплювався до відомого викладача, який ставав його покровителем, захищав перед адміністрацією факультету, рекомендував до іспитів на науковий ступінь.

Зазвичай після двох років навчання юнак ставав бакалавром, ще після двох – магістром. А от щоб досягти високого докторського ступеня, здобути звання професора, треба було присвятити наукам набагато більше років.

Різниця між викладачами та учнями у ті часи не була такою чіткою, як нині. Бакалаври й магістри мали право читати певні лекції, а за зароблені гроші могли прослухати лекції інших учених. Викладачі нерідко були не набагато старші за своїх студентів. І ті, й інші були холостяками, однаково присягали на вірність ректору і статутам, користувалися загальноуніверситетськими привілеями і підлягали однаковому покаранню за провини, однаково жили в колегіях, однаково відзначалися у веселих пригодах і пиятиках.

Люди одружені серед університетської громади траплялися досить рідко. Недарма слово "бакалавр" вживалося і в значенні "холостяк". У ті часи побутувала думка, що наукова діяльність і подружнє життя – речі несумісні, тому шлюб вченого мужа вважався чимось екстравагантним. Так у віденських матрикулах навпроти імені одного професора збереглася позначка: "Втративши розум, одружився" [1].

Навчальна програма зазвичай розписувалася на цілий рік. Семестри вперше з'явилися в Німеччині наприкінці XV ст. Щоправда, умовно існували два навчальних періоди: великий – від середини вересня-жовтня до Великодня і малий – від великодніх канікул до середини липня.

Навчальних курсів не існувало. Студенти слухали не курс, а певну книгу. Тому і систематичного подання навчального матеріалу теж не було. Богословські науки склалися переважно з мертвого тягаря непов'язаних фактів, окремих положень. Історія являла собою або сонмище легенд, або ж сухий перелік імен і дат. Фізика, анатомія викладалися уможлядно, без лабораторних дослідів і наочних демонстрацій. Відомо, що перший скелет був придбаний Гейдельберзьким університетом лише 1559 р. як велика рідкість.

Навчання в університетах проходило в формі *лекцій*: професори та магістри читали й коментували праці авторитетних церковних і античних авторів. Лекції поділялися на

ординарні (важливі, обов'язкові) та екстраординарні (додаткові). Перші читалися вранці, коли голова у молоді працює краще, другі – після обіду й на свята. Обстановка на ординарних лекціях була суворою, наче на месі: заборонялося переривати лекцію запитаннями, лектор мав носити формене вбрання. Якщо викладач або школяр запізнювався чи пропускав заняття, то мусив сплатити штраф. За два тижні пропусків без поважної причини студента могли не допустити до іспиту [1].

Слід зауважити, що читання лекції (диктування з папірця) засуджувалося (за диктування могли позбавити на рік права викладання). Викладач повинен був вільно і цікаво викладати матеріал. Однак дефіцит на книги (підручники були переважно у заможних студентів) не давав змоги повністю вилучити диктування із навчального процесу (для бідних студентів відводилися окремі години диктанту).

Крім лекцій, поширеною формою наукового спілкування були також *диспути* або *прилюдні дискусії* на богословсько-філософські теми, що періодично влаштовувались. Диспути могли тривати 15-20 годин. Головний диспутант мусив заздалегідь оприлюднити тези теми, яка пропонувалася для обговорення. На диспуті висловлювалися докази за і проти висловленої думки, які черпались з книг. Перемагав той, хто міг навести більше цитат, тез із творів визнаних авторів, підкріплюючи ними свою думку. В одному з диспутів оксфордський магістр Дунс Скотт (1266-1309) вислухав і запам'ятав 200 тез і тут же послідовно їх заперечив.

Передбачалося, що диспути мають проходити культурно, з повагою до співрозмовника. Однак збуджені школярі частенько переходили від логічних доказів до особистих образ, погроз, ляпасів і стусанів, а звідти вже недалеко й до бійки. Нерідко спори виливалися у беззмістовне теоретизування або навіть вишукано-цинічне богохульство.

Практичні заняття відбувалися також у формі *репетицій*. На репетиціях школярі повторювали пройдений матеріал, відповідали на запитання, пов'язані з текстом.

Студенти виконували багато *вправ* і писали *письмові роботи* – *трактати*. Навчання проводилося латинською мовою, рідною мовою студенти мали право розмовляти тільки в окремо дозволені години доби.

Якщо студент виконував усе передбачене навчальною програмою, то одержував титул бакалавра, потім – магістра, доктора. Але надзвичайна складність навчання призводила до того, що титул бакалавра одержувала лише третина студентів, а магістра – тільки кожний шістнадцятий.

Підсумкові випробування були платними – студент повинен був внести окремо за іспити і диплом досить значні кошти, частину з яких призначали як платню екзаменаторам, а частину передавали до університетської каси. За докторський диплом платили 60—65 дукатів, на той час це була велика сума, яку не кожний міг внести одразу і сплачував поступово [Нудьга, с. 139].

Вбачаючи у цьому можливе джерело значних прибутків, папа Пій IV видав у 1565 році буллу, за якою доктором будь-хто міг стати, “хто присягне папі” і внесе відповідну суму грошей. Лекції та іспити оголошувалися не обов'язковими, обов'язковим було внести до

папської скарбниці гроші. Це обурило студентів Падуанського університету і його професорів, і вони сотнями залишали стіни “святині наук”, тому місцева влада змушена була видавати дипломи “за стародавнім правилом” [Нудьга, с.139]. Однак спекуляція дипломами не припинялася, і це завдавало великої моральної шкоди тогочасним вищим школам.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що схоластична традиція церковних шкіл у Середньовіччі перейшла і до вищої школи. Незважаючи на зусилля окремих учених, університети переважно не пробуджували у студентів інтересу до вивчення наук. "Підпорядкування" всіх наук богослов'ю істотно гальмувало науковий прогрес. Власна думка, нові ідеї у ті часи цікавили небагатьох, а тлумачення, яке відрізнялося від загальноприйнятого, могло вважатися небезпечною єрессю. Однак зароджені у середньовічних університетах форми і методи роботи дістали своє подальше удосконалення у навчально-виховному процесі вищої школи й активно використовуються у сьогоденні.

Список використаної літератури

1. Бажал А. Служитель Вакха, "мученик науки": середньовічний студент? / Аліна Бажал // Дзеркало тижня. – 2006. – № 1 (580).
2. Закон України “Про вищу освіту”. – К., 2002.
3. Кравець В.П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: навч. посібник / Кравець В.П. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
4. Нудьга Г.А. Середньовічні університети Європи / Г.А. Нудьга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rpd.univ.kiev.ua/downloads/bolonsk/book_nudha.pdf